

JAHON URUSHIDAGI O'ZBEK QAHRAMONLARI

Jahongir Usmanov Xujaqulovich

O'zbekiston Respublikasi Termiz shahri

Termiz davlat universiteti akademik

litseyi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada II jahon urushi davrida o'zbeklarning frontdagi qahramonliklari, o'zbek diviziyalarining tashkil qilinishi, mudofaalardagi mardlik va matonat namunalari ko'rsatishi, o'zbek jangchilarining turli xil orden va medallar bilan mukofotlanishi, Zebo G'aniyeva va Sobir Rahimovlarning jang maydonlaridagi ko'rsatgan betakror jasoratlari haqida so'z boradi.*

Jahon tarixidan barchamizga ma'lumki, ikkinchi jahon urushi 1939-yil 1-sentyabrdan 1945-yil 2-sentyabrga qadar davom etgan. Unda qariyb 1,7 milliard kishi qatnashgan. Ma'lumotlarga ko'ra II jahon urushiga O'zbekistondan 1,5 mln.dan ortiq kishi safarbar etilgan. Bu urushga yaroqli aholining 50-60% ini tashkil etgan. O'sha paytlarda O'zbekistonda jami 6.5 mln. aholi istiqomat qilgan.

1941-yil 22-iyun kuni gitlerchilar Germaniyasining SSSRga hujum qilishi Sovet Ittifoqi deb atalmish hududga birlashtirilgan xalqlar uchun og'ir sinovlardan iborat urushni boshladi. 23-iyun kuni Toshkentda ko'p ming kishilik miting bo'lib o'tdi. Turli korxonalar hamda muassasalarning ishchi va xizmatchilari, o'qituvchilar, talabalar fashizmga qarshi kurashga, frontda va front orqasida dushman ustidan g'alaba qozonishga tayyor ekanliklarini bildirdilar. 1941-yil 30-iyunda Davlat mudofaa komitetining tuzilishi bilan mamlakatdagi butun hokimiyat uning qo'lida o'tdi. Davlat mudofaa komitetining qarorlari urush davri qonunlari kuchiga ega edi.

1941-yil yozida Samarqandda tuzilgan motorlashtirilgan diviziya Yelnya yaqinida jangga kirdi. O'qchi diviziya sifatida tashkil etilib, Moskva atrofida janglarda qatnashdi. Uning asosiy qismi oktyabr oyida Vyazma shahri atrofida qurshovda qolib halok bo'ldi. O'zbekistonda 9 ta alohida o'qchilar brigadasi, 5 ta kavaleriya diviziyasi tashkil etildi. Brigadalar va diviziyalar tarkibi mahalliy millatlar vakillariga mansub 40 yoshdan katta bo'lmagan sog'lom va baquvvat kishilar bilan to'ldirildi. O'zbekistonliklardan 1 753 kishi «Moskva mudofaasi uchun» medali bilan taqdirlanishdi. Ular orasida Sobir Yunusov, Ikrom Jalilov va boshqalar bor edi. O'zbekistonlik jangchilar Leningrad, Kiyev, Odessa, Sevastopol va boshqa shaharlarni

mudofaa qilishda ham mardlik namunalarini ko'rsatishdi. Jumladan, 1941-yil 15-oktyabrda Xarkov viloyatidagi Trudolyubovka qishlog'i uchun jangda 47-o'qchi diviziya o'qchisi Qo'chqor Turdiyev dushmanga qarshi hujum uyushtirishda jasorat ko'rsatdi. 1942-yil 27-martda unga SSSR Oliy Soveti Prezidiumining farmoni bilan o'zbeklardan birinchi bo'lib Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoni berildi. Zebo G'aniyeva Moskva uchun janglarda hamshira, minomyotchi va pulemyotchi sifatida ishtirok etdi. Keyin qisqa muddatda u snayperlikni o'rganib oladi va Leningrad yo'nalishidagi janglardan birida og'ir yarador bo'ladi. Bunga qadar Z. G'aniyeva 129 nafar fashistni yo'q qilgan edi.

Stalingrad jangi Ikkinchi jahon urushida tub burilish yasadi. Kavkaz uchun janglarda Sobir Rahimov komandirligidagi 395-o'qchi diviziya o'zini ko'rsatdi va unga 1943-yilning 19-martida general-mayor unvoni berildi. Stalingrad janglarida Sobirjon Oxunjonov, Abdulla Ayupov kabi minglab o'zbekistonliklar ishtirok etishdi. Ular orasida Stalingraddagi «Pavlov uyi»ni himoya qilgan Kamol Turg'unov ham bor edi. Jami 2 738 nafar o'zbekistonlik «Stalingrad mudofaasi uchun» medali bilan taqdirlandi. Kavkaz uchun janglarning yakuniy bosqichida Samig' Abdullayev dushman zarbalari ostida 3 mingga yaqin minalarni zararsizlantirdi. Don daryosining o'ng qirg'og'idagi Kletskiy qishlog'i yaqinidagi tepaliklardan biri uchun jangda Mixail Kabribov boshchiligidagi 11 kishi 300 nafar dushmanni yo'q qilishga muvaffaq bo'ldi. Bu joyga «Sharqlik o'n bir qahramon tepaligi» nomi berildi. Ulardan 8 nafari o'zbekistonlik edi hamda ko'rsatgan jasorati uchun Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'ldi. 1944-yili Sovet Ittifoqi o'z hududini to'liq ozod qildi, sovet qo'shinlari Sharqiy Yevropaga kirib keldi. 6-iyunda ikkinchi front ochildi. O'zbekistonliklar Polsha, Ruminiya, Bolgariya, Yugoslaviya, Chexoslovakiya, Vengriya, Avstriya mamlakatlarini ozod qilishda qatnashdi.

Italiyadagi Qarshilik ko'rsatish harakati qatnashchisi Ahmadjon Mamajonovga qahramon maqomidagi «Vatanparvar» guvohnomasi berildi. Fransiyadagi harakat qatnashchilari Hoshim Ismoilov, Tojiboy Ziyoyev ordenlar bilan taqdirlanishgan. 1945-yil 25-martda Polshaning Dansig (hozirgi Gdansk) shahri uchun bo'lgan jangda general-mayor S. Rahimov og'ir yarador bo'ldi va ertasiga vafot etdi. Unga 1965-yili Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoni berildi. "O'zbekiston Prezidentining 2017-yil 27-martdagi «Atoqli davlat arbobi va yozuvchi Sharof Rashidov tavalludining 100 yilligini nishonlash to'g'risida»gi qarori asosida 2017-yil 6-noyabr – Sharof Rashidov tug'ilgan kuni Jizzaxda tantanali tadbirlar bo'lib o'tdi. Jizzax shahridagi tadbirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ishtirok etib, nutq so'zladi."4 Shuningdek, Polshani ozod etishda Ahmadjon Qurbonov,

Amirali Saidbekov ham qahramonlarcha halok bo'ldi. 1945-yil 16-aprelda boshlangan Berlin operasiasida o'zbekistonliklar jasorat namunalarini ko'rsatishdi. Oder daryosini Botir Boboyev birinchilardan bo'lib kechib o'tdi. 1945-yil 23-aprelda Berlin osmonida kuzatuvchi-uchuvchi Plis Nurpeysov halok bo'ldi. Berlin operatsiyasi 8-may kuni Germaniyaning so'zsiz taslim bo'lishi bilan yakunlandi. Shu kuni fashistlar Germaniyaning kapitulyatsiyasi haqida Akt imzolandi. Mazkur Akt hamda G'alaba bayrog'i o'ramini Berlindan Moskvaga 9-may tongida olib kelgan uchuvchilar safida o'zbek Abdusamat Taymetov ham bor edi. 9-may SSSRda «G'alaba bayrami» deb e'lon qilindi. 1945-yil 23-aprel kuni Tojiali Boboyev Berlindagi Silez vokzaliga birinchi bo'lib kirishga va bayroq o'rnatishga muvaffaq bo'ldi. 30-aprelda Gitler Germaniyaning bosh ramzi bo'lgan Reyxstag gumbaziga birinchi bo'lib bayroq o'rnatgan 150-o'qchi diviziya tarkibida o'zbeklardan Karimjon Isoqov, G'ulom Sultonov bor edi. O'zbek uchuvchilaridan Abdusattor Eshonqulov Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'ldi. Frontning turli nuqtalarida Muqaddam Ashrapova, aka-uka Is'hoq va Habibulla Komilovlar kabi ko'plab harbiy shifokorlar minglab jangchilar hayotini saqlab qolishdi. Hamshira Rixsixon Mo'minova esa Xalqaro Qizil Xoch Qo'mitasining Florens Naytingeyl medaliga sazovor bo'ldi.

Ikkinchi jahon urushida Germaniyaning ittifoqchisi bo'lgan Yaponiyaga qarshi urush 1945-yil 9-avgustga o'tar kechasi sovet qo'shinlarining Uzoq Sharqdagi hujumi bilan boshlandi. Qisqa muddatda Shimoli-sharqiy Xitoy va Shimoliy Koreya hududlari ozod qilindi, sovet qo'shinlari Janubiy Saxalin va Kuril orollarini egalladi. Kvantun armiyasini tor-mor keltirishda Odil Yoqubov, Pidamat Rismatov, Usmon Doniyorov, Fatxulla Po'latov va boshqa ko'plab o'zbekistonlik jangchilar qatnashdi.

Bundan tashqari, XX asrning 30-yillarida boshqa hududlarga quloq qilingan o'zbeklar ham urushga safarbar etildi. Qatag'on qilinganlarning farzandlari, qamoqda bo'lganlar arizalariga ko'ra jarima batalyonlariga yuborila boshlandi. Qamoqdan jarima batalyoniga yuborilganlardan Inoyat Navro'zboyev keyinchalik Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'ldi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida 200 mingdan ziyod o'zbekistonlik askar va ofitserlar jangovar orden va medallar bilan taqdirlanishdi. Ulardan 301 nafari Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga, 70 nafari uchala darajadagi «Slava» ordeniga sazovor bo'ldi. Urushda 538 mingdan ziyod o'zbekistonliklar halok bo'ldi, 158 mingdan ortig'i esa bedarak yo'qoldi. Bu frontga yuborilgan har uch nafar o'zbekistonlikning biri qaytmaganidan darak beradi.

1999-yildan boshlab G'alaba bayrami «Xotira va qadrlash kuni» sifatida nishonlana boshlandi. Buyuk G'alabaning shonli 75 yilligi munosabati bilan

muhtaram Prezidentimiz tashabbuslari bilan 2020-yili «Shon-sharaf» davlat muzeyi bo'lgan ulug'vor «G'alaba bog'i» yodgorlik majmuasi bunyod etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, G'alaba bog'ining markazida «Matonat madhiyasi» deb atalgan muazzam obida barcha O'zbekiston onalariga qo'yilgan haykal bo'lib, ona Vatan ramzi bo'lib qad rostladi. «G'alaba bog'i» da o'zbekistonlik jangchilarning so'nmas xotirasiga bag'ishlab, «Mangu jasorat» monumenti barpo etildi. Uning markaziy qahramoni urush yillarida nafaqat O'zbekiston, balki O'rta Osiyo xalqlaridan chiqqan yagona general Sobir Rahimovdir.

Front va front oldi hududlaridan O'zbekistonga 1 million 500 ming kishi, jumladan, 200 mingdan ziyod yetim bolalar, zavod va fabrikalar hamda ularning mol-mulklari evakuatsiya qilindi. Toshkentlik temirchi Shoahmad Shomahmudov va uning turmush o'rtog'i Bahri Akromova turli millatga mansub 14 nafar bolani o'z tarbiyasiga oldi. Urushdan og'ir yarador bo'lib qaytgan kattaqo'rg'onlik Hamid Samadov 13 nafar, umr yo'ldoshini frontga kuzatgan samarqandlik Fotima Qosimova 10 nafar bolani asrab oldi. Tinchlik bu bebaho ne'mat. Tinchlik bor joyda taraqqiyot va rivojlanish bo'ladi. Biz barchamiz tinchlik uchun mas'ulmiz. Tinchlik davrida yashayotgan har bir inson tinchlikni qadriga yetishi va tinchlik uchun o'z hissasini qo'shishi kerak deb o'ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

- 1.S.Tillaboyev, D.Kenjaye, N.Mustafayeva va boshqalar "O'zbekiston tarixi" 155-162 betlar Respublika ta'lim markazi, Toshkent - 2022 yil
- 2.Sh.Ergashev, B.Xodjayev, J.Abdullayev "Jahon tarixi" 69-bet "Turon iqbol" nashriyoti Toshkent – 2017 yil
- 3.N.Jo'rayev va A.Zamonov "O'zbekiston tarixi" (Mustaqillik davri) 97 bet G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2018 yil
4. Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation <https://innovativepublication.uz/index.php/jelsi/article/view/481>
"Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ma'naviyat va tarixiy xotiraning tiklanishi" (398-399 betlar) 2024 yil